

A kiegyezési korszak nemzetiségi politikájának értékítélete.

Írta: *Albrecht Ferenc.*

A kiegyezési korszak nemzetiségi politikájának történeti kritikájánál a közvélemény leginkább azon hibába esik, hogy ezt a korszakot a katasztrófa szempontjából látja és bírálja el. Történetkritikai módszere ennél fogva a retrospectiv analysis, mely az eseményekben és a jelenségekben mindenütt egy-egy jelzőtáblát lát a trianoni elbukás felé vezető úton. E korszak nemzetiségi politikájának bírálatánál ne essünk e hibába, mert ha e nemzetiségi politikának számos tévedése és hibája volt is — a következőkben fogjuk azt kimutatni, — a hibákat és tévedéseket nem a nemzetiségi politikában, mint ilyenben követtük el, hanem abban, hogy a magyar politika e kérdésnek nem tulajdonította azt a jelentőséget, amelyet éppen a nemzet jövője szempontjából tulajdonítania kellett volna és központi problémájává az ország közjogi viszonyainak tisztázását tette. Ezért a magyar politika a megoldandó feladatokat nem ezen téren kereste elsősorban, hanem olyan csatateret keresett fel, hol nem a valódi ellenséggel ütközött meg. A magyar politika figyelmét e korszakban a nemzet közjogi aspirációi kötik le s a nemzetiségi kérdés feladatai sorában, mint egy másodsorban megoldandó probléma szerepel, melyről csak utólag derült ki, hogy az állami létezés az állam függetlenségénél is jobban és mélyebben befolyásoló tényező volt.

E korszak nemzetiségi politikájának elítélésében és helytelenítésében a magyar közvélemény ma osztatlanul egyetért, csak az indokok mások. Két álláspont van a kritikában, az egyik, amely sokalta, a másik, amely keveselte azt, ami történt. Szorosan vett törvényhozási intézkedés a nemzetiségi kérdésben az 1868-as törvénytől az összeomlásig nem történt s így inkább csak a kormányzati metódusok eshetnek kifogás alá. Azok, akik azt tartják, hogy nemzetiségeinket konciliáns magatartással megnyerhettük

volna, épp annyira tévednek, mint azok, akik azt hiszik, hogy erélyesebb és határozottabb kormánypolitikával nemzetiségeinket egyeniségüktől megfoszthattuk s ezzel az új államalkotásokra képtelenné tehattuk volna. A kérdés a valóságban azonban egyáltalán nem volt ily egyszerű s ha van politikában komplikált kérdés, úgy ez az volt. Számtalan tényező befolyásolta, alakította az eseményeket s nagyon nehéz volna egyet is kiemelni ezek közül, melyről objektív bizonyossággal megállapítható, hogy ezen fordult meg a magyar nemzetiségi kérdés megoldhatatlansága s ezen a ponton tévesztettük el a helyes utat. Egy néhány szempontot kívánnék rögzíteni, mely visszahatott és befolyásolta a kérdést s amelyek együtt vagy egymás ellen hatottak a végső eredményre.

A kérdés tulajdonképen már a kiegyezés előtt, most utólag megítélhetően, eldőlt. Azon a napon, amikor Románia és Szerbia önálló államokká lettek s megadatott számukra a lehetőség, hogy önállóan csinálhassanak nemzetközi viszonylatokban is politikát, a magyar nemzetiségi kérdés sorsa is eldőlt. A faji evolúció e korszaka, mely a német és olasz államegység valórávála után általános politikai eszménnyé az egységes nemzeti államot tette s később a török birodalom balkáni uralmának összeomlása után keletkezett kis nemzeti államok az általános fejlődésben már lerombolták azon államalkotó elvek jelentőségét, melyet a monarchia a maga nemzetek feletti jellegével itt jelentett. A kis államoknak a magyar államon belüli fajtestvéreikkel való egyesülésének az általános evolúció iránya is kedvezett. Ha ebből a szempontból tekintjük a magyar nemzetiségi kérdést, láthatjuk, hogy mennyire korlátozott s mennyire előre meghatározott volt a nemzetiségi kérdés sorsa. A kérdés elsősorban külpolitikai vonatkozásokkal bírt, attól függött, hogy az egyesülni kívánó államok mennyire tudnak olyan nemzetközi konstellációt előidézni, amelyben fajtestvéreikkel való egyesülésük keresztülvihető s mennyiben tudnak a célhoz szövetségeket találni. A feladat elsősorban külpolitikai volt, megakadályozni azt, hogy egy olyan konstelláció létrejöhessen, amelyben ez a kérdés felvethető s csak második vonalon lett volna eldöntendő az, hogy az államon belül milyen erőkkal és milyen irányzattal lett volna ez az agresszivitás kivédhető. A kiegyezési korszak elejétől a végéig megszakítás nélkül folyik az irredenta izgatás Romániában Erdély elhódításáért s ha voltak is pillanatok, de csak pillanatok, mikor ez az agitáció — éppen külpolitikai nyomás folytán — szünetelt, ez a törekvés mély forrásokból fakadt s sikere csak attól függött,

hogy a magyar állam milyen és mekkora erővel tudja ezt a támadást feltartóztatni.

Nemzetiségi politikánk sikertelenségének legfőbb oka, hogy ez a korszak volt a legnehezebb idő a kérdés megoldására. Ha a XIX. század első felét a magyar politikában nem azok a nagy feladatok foglalják le, melyek azt lekötötték, hanem koncentrikus problémája egy erős magyar államhatalom létesítése — ami nem volt — a magyar nemzetiségi kérdés megoldása, akkor talán még sikerülhetett volna. Ha a magyar állam az 50-es években már részese a monarchia külpolitikájának s így megakadályozhatja a román fejedelemségek egyesülését és ezzel a román politika feladatsorát, legalább 50 évvel hátrább tolja, úgyhogy a román fejedelemségek uniója csak a balkáni háborúk során következik be, a román kérdés a maga helyzeti energiájából sokat veszített volna.

De a kérdés eme nemzetközi és külpolitikai vonatkozásán túl a nemzetiségeink saját belső fejlődésük szempontjából a mi politikánk számára a legnehezebb korban voltak. A fejlődés ama stádiumában, mikor kialakult már nyelvi egység s bizonyos kultúra is, amikor tehát a beolvasztásra, az asszimilációra már sikeres eredménnyel gondolni nem lehetett, de még innen azon korban, mikor nemzeti öntudatuk, kulturális és vagyoni viszonyaik államalkotásra őket akár egy föderáció formájában is képessé teheték és a nemzetiségi elv államalkotó elvül elismertetett volna. A fejlődésük e tekintetben mesterséges behatások alatt az ország összeomlásával következett be s új államaik nem kész volta bizonyítja, hogy belső fejlődésük őket az államalkotásra képessé nem tette. Ez az átmeneti állapot volt az, amely mindkét irányú nemzetiségi politikát részünkről — ha ennek nem is lettek volna hibái — eredményessé válni nem engedett.

A két nagy determináns: a kérdés külpolitikai jellegén s a faji evolúció konkrét stádiumán kívül, fontos és jelentékeny tényező volt az is, hogy *nincs egységes magyar nemzetiségpolitikai koncepció*. Az, amit mi magyar nemzetiségi politikának nevezünk, nem egy egységes elvi elgondolásból fakadó, elvi alapjait valamely irányban határozott kormányzati intézkedésekkel kifejtő és megvalósító politika volt, hanem a napi politikának, az események alakulása által befolyásolt s egymásnak elveiben és gyakorlatában ellentmondó praktikum.

Ha az egész kiegyezési korszak nemzetiségi politikáját nézzük, úgy két nagy elvi koncepció áll egymással szemben, az egyik, mely

a magyar államterület egységének megbontásával, nemzetiségeink fajtestvéreinek bevonásával kívánja a kérdést megoldani, a másik, mely az ország határain belül kíván egy belső megoldást létesíteni.

Az első elgondolás uralja a kiegyezési korszak elejét és végét. A korszak elején Kossuth dunai konföderációja, mely demokratikus és republikánus alapon kívánja a Duna völgyének nemzeteit összefogni, a korszak végén Ferenc Ferdinánd Gross-Österreichja, amely monarchista feudális alapon akarja a Duna völgyének népeit egy nagy monarchiában egyesíteni. Mindkettőben a magyar nemzetiségi politikának súlypontja az ország határain kívülről álló tényezőkre esett.

A kérdés belső megoldásának kísérletei uralják az egész kiegyezési korszakot. Két iránya van a belső megoldási elgondolásnak: az *uralmi* és a *megegyezései* irány. Az egyik irányt képviselik Eötvös József, Mocsáry Lajos és Tisza István, ez az, amely elvi jogok dekretálásával, konkrét tárgyalásokkal akarja a kérdést megoldani. A másik irányzat: Tisza Kálmán, Bánffy Dezső, Apponyi Albert, mely a magyar állam erejének minél határozottabb kifejtésével tervezi a megoldást. Így kerül e korszak nemzetiségi politikája „szellemtörténetében“ egymás mellé, két olyan ellentétes politikai irány, mint Tisza Kálmán és Apponyi Albert gróf, Mocsáry Lajos és Tisza István; jóllehet a két Tisza a korszakot uraló nagy kérdésben a dualizmus merev fenntartásában egyetértett s Apponyi Albert gróf és Mocsáry Lajos ezt az alapot támadták.

De nemcsak a kérdés elvi részében volt ellentmondó e korszak, hanem kormányzati politikájában is. Eötvös József nagylelkű és szabadelvű irányzatát felváltja Tisza Kálmán határozott és energikus kormányzata, Bánffy Dezső után Széll Kálmán következik, aki a kérdést enyhén kezeli, Apponyi Albert gróf nagy elvet képviselő iskolatörvényei után, amely lépés volt egy bizonyos irányban, következik Tisza István, aki a megegyezés híve. A kormányzati politikának ezen ellentmondásai, melyek egymást felváltva jelentkeztek, kétségtelenül gyengítették bármelyik irányzat erejét és sikerét.

Ha valamelyik irányzat a korszak 50 éve alatt határozottan és konzekvesen keresztülvitetik, a kérdés megoldását mindenesetre előmozdítja, de így egyik irányban sem befejezve, csonkán csak arra alkalmas, hogy ellenünk propagatív anyagot adjon, de amelynek felhasználására legkevésbé azoknak van jogcímük, akik azzal élnek.

A magyar nemzetiségi politikának legsúlyosabb tévedése kétségtelenül az, hogy a kérdést — mint a korszak alatt csaknem

minden kérdést — merőben etatisztikus alapon nézett s a *magyar nemzeti államot* akarta megalapozni, ahelyett, hogy a *magyar nemzeti társadalmat* létesítette volna. A nemzetiségi probléma nemcsak az államhatalom kérdése volt, hanem az is, hogy van e magyar államfenntartó tényezők között olyan erő, amely az állam erejének természetes alapja. Az általános elméletben a liberális-individualizmussal szemben e korban tör elő az etatisztikus elv, amelynek végső kifejlését éppen napjainkban látjuk. Az állam csak mechanikus formája az élő organizmusnak, a nemzetnek s az állam, mint ilyen erősödhet és gyengülhet az idők változása szerint, de a társadalomnak, mint végső oknak, mindig erősnek kell maradni.

Ez a gondolat különben messze elvezet az objektív és subjektív államok ama kategóriáinak felállításához, melyben a nemzetiségi, ma már a kisebbségi kérdés megoldása remélhető. Ha sikerült volna a magyar társadalmi egység nagy munkáját — Széchenyi nagy elgondolását — a kiegyezési korszak alatt befejezni, ha mi nemcsak bizonyos jogokkal nem bíró vagy korlátozottan bíró államot akarunk egységes nemzeti állammá fejleszteni, hanem sikerül egy egységes társadalmat létrehozni, melynek hatása minden munkamezőre és feladatkörre kiterjed, akkor, ha mást nem is, de megszállott területeken a magyar politikának sokkal elevenebb erőket hagyunk volna hátra, mint amennyi így a magyar államiság pusztá tényének elmulta után visszamaradt.

A nemzet a dualisztikus rendszert azért fogadta el, hogy lemondva természetes nemzeti jogairól, fenntarthasson a Duna völgyében egy olyan államalakulatot, melynek keretében a nemzeti állam a lehetőségig megvalósítható s mely már jellegénél fogva is elejét veszi annak, hogy benne nemzeti küzdelmekre kerülhessen a sor. Ez a nemzetiségi koncepció azt hiszem a kérdés lényegét illetően nem tévedett. A disszonancia fejlődési fokok különbözőségéből eredt ; a monarchia már nem felelt meg a maga dinasztikus és nemzetekfeletti jellegével a nemzetiségi kérdés akkori fejlődési fokának, a helyén alakult kis nemzeti államok, ha ki is elégitették a nemzeti államalkotás elvét, képtelenek az államélet funkcióinak ellátására, a világpolitikai erők keresztüzében nem állóképesek, nélkülözik az államfenntartó belső energiákat. Éppen ezért a fejlődés, amely a monarchia felborulásával a kis államok létesítésére tört, nem áll itt sem meg s minden jel arra mutat, hogy az erők szintézise irányában halad. Ebben a következő fejlődési fokban nem lesz a nemzetiségi elv államalkotó faktor, hanem *egy okos és belátó kompromisz-*

szum létesül a nemzeti állam, a geopolitikai tényezők és az államfenntartásra képes fajok között, melynek bekövetkeztével jut ez a kérdés nyugvópontra. Az államnak eme objektív formája, amelyben nemzeti szempontból semleges az államhatalom, az a fejlődési cél, melyben a nemzetiségi kérdés megoldása remélhető. A magyar államiság gondolatának ereje és jövőt jelentő súlya éppen abban van, hogy az állam eme újabb alkatával is összeegyeztethető s a történelmi ország területén egy ilyen állam alkotására egyedül alkalmas.

Megszállott területeinken a magyar állam életének éppen ezen objektív formái hagyták a legmélyebb nyomot, pld. igazságszolgáltatásunk. Nagy hibája volt államrendszerünknek az is, hogy 67 után nem a 48 előtti Magyarország patrimoniális jellegét éleszti fel, hanem az abszolútizmus etatisztikus szervezetét veszi át. A nemzetiségi tömegek kezelése pedig egy öncélúvá váló bürokrácia kezébe megy át, mely saját céljait a nemzeti állam céljaival azonosítva, a bürokratikus kormányrendszer szükségképeni hibái és tévedései a nemzetiségek előtt a magyar államiság, a magyar szupremácia természetes hibái gyanánt tűntek fel. A magyar államgondolat mély történelmi vonalai éppen emiatt nem bontakozhattak ki s személyes tapasztalati anyagomból tudok példát egy erdélyi vegyes lakosságú vidék nemzetiségi viszonyainak elmérgeződésére, hol rövid 5 év alatt a helyzet felborult, mihelyt a régi főszoigabíró patriarchális kormányzati módszerét az újnak „nemzet-állami“ módszere váltotta fel.

A korszak eme etatisztikus felfogásából fakadt egy másik tévedése, hogy elhanyagolta a nemzetiségi kérdésnek gazdasági vonatkozásait s nem vette észre, hogy nemzetiségeink éppen erős gazdasági organizációk létesítésével erősödnek, ezzel szemben védekezünk vagy hasonló ellenerő állításával vagy az államhatalom erejével lehet. Nemzetiségeink szerzik a földet, alapítanak bankokat s kulturális autarkiajuk mellé kifejlődik gazdaságautarkiajuk is. E három tényező: a nyelv, a nemzeti kultúra és egy lezárt gazdasági egység együtt a nemzetiségi kérdés végső kifejtésének jelei voltak, csak a magyar államiság összeomlását kellett tehát — külső behatásokkal — előidézni, hogy céljukat elérjék. Az a bankpolitika, mely kellemes üzleti összeköttetéseket tartott fenn nemzetiségi intézetekkel s amely elnézte, hogy cseh és román tőkék erősítsék fajttestvér intézeteiket, nemzetiségeink belső erejének növeléséhez nagyban hozzájárult.

Gazdaságpolitikai eszközök közül még rendelkezésünkre állhatott volna a telepítés. Ha a telepítési akció, ami azonban eredménnyel biztató formában csak Darányi telepítési javaslatáig jutott el, a kiegyezési korszak elején bontakozik ki s vitetik át, még akkor sem ségíthetett volna. Ha a kivándorlást megkötjük s ezen energiákat az országon belül használjuk fel egy telepítési politika keretében, ez körülbelül egy millió magyarral növelte volna népi erőnket, de azt az abszolút arányt, mely nemzetiségi vidékeink megtartásához kellett volna, már nem eredményezhette. Kétségtelen azonban, ha ezt az akciót, nem a katasztrófa, mint végső eredmény szempontjából nézzük, hanem az idők végtelenségében, úgy sajnálnunk kell elmaradását, mert egy évszázadon át konzekvensen keresztülvitt telepítés népi erőnket aránytalanul növelte volna s a XX. század végére egy megkezdett akció nagy eredményt jelentett volna.

Az egész korszak alatt nemzetiségi kérdésünk a megoldhatatlanság állapotában volt s a fejlődés menete a világpolitikai erők, belső gyengeségük és az erőtlenségünk egyaránt ebbe az irányba terelték. Ady Magyar Messiasainak végszava jut eszünkbe: „... mert, semmit se tehettek, oh semmit se tehettek“. A rezignáció, a fáradt lemondás lehet egy nagy költő jellemző sajátja, de egy élni akaró nemzet politikájában a semmit tenni nem tudás az életképtelenség beismerése. Éppen ezért nemzetiségi politikánk végső megítélése nem jelentheti ezt, csupán belátását annak, hogy a politikában vannak a nemzet életerejénél erősebb és hatalmasabb tényezők, melyekkel számolni s ha muszáj, megegyezni kell. Ha mindkét — az uralmi vagy a megegyezései — irányzatot a maguk végéig következtetjük, annak eredménye ugyanegy lenne. Mondjuk, ha sikerül egy erős nemzetiségi politikát inaugurálnunk, a nemzetiségi politikának az utódállamoktól megismert módszerével, az asszimiláció folyamatát megindítani, jött volna egy külső, de döntő tény, a világháború elvesztése, nemzetiségeink meghallgatásuk nélkül amúgy is a győztes fajtestvér államaikhoz csatoltattak volna. Ez a korszak e politikának már nem kedvezett, ez a módszer akkor nem volt „időszerű“. Követtük volna a megegyezései irányt, elégítettük volna ki nemzeti jogaikat, aspirációkat, a világháború elvesztése után saját nemzeti egységüket amúgy is megvalósították volna, ha erőviszonyaik ezt lehetővé teszik. Ausztria igazán a legkonciliánsabb nemzetiségi politikát folytatta s az eredmény ugyanaz lett.

Erőszakos politikát nem is folytathattunk volna, mert ezt nem engedte meg a magyar államnak jogállami jellege s a korszak

uralkodó politikai eszméje: a liberalizmus sem. Ezek olyan belső fékek voltak, nem is beszélve arról, hogy a kiegyezési korszak egész tartama alatt — főleg Ferenc Ferdinánd útján — nem látszott kizártnak, hogy egy belső konfliktus esetén a dinasztia elhagyja a dualisztikus alapot s a nemzetiségekkel együtt föderalizálja az országot.

Mégis mindezek dacára volt egy latitüd, a korszak egész ideje alatt az események mögött, a lehetőségek között ott bujkált egy olyan helyzet létrejöhetése, amikor a nemzetiségek az adottságokat elfogadják s reáhelyezkednek a magyar nemzeti állam alapjára. Tisza István például hitt ebben a lehetőségben s az volt a gondolatmenete, hogy a magyar állam vonzóerejének növelésével, „attraktív erőkkkel“ — ez volt a kedvenc kifejezése — magunkhoz fogjuk tudni vonni a nemzetiségeket. Például arra az átalakulásra hivatkozott, amelyen az erdélyi szász politika keresztülment. A nemzetiségi kérdés a maga belső fejlődése szempontjából sokszor jutott zsákutcába s látszott a magyar nemzet életerejére és politikai pozíciója szilárdnak. Ez azonban egy nagy tömegpszichológiai processzus lett volna s csak előfeltételei megteremtésénél tartottunk s ha a háborút nem veszítjük el, kétségtelen a tények hatalma előtt — mely ezerév nagy történelmi távlatával igazolta volna magát — előbb vagy utóbb elkövetkezett volna egy helyes politika eredményeként ez a pillanat.

Éppen ezért, mert a világháború és katasztrófa egy fejlődést, egy kibontakozó, de célját még el nem ért politikát szakított félbe, a kiegyezési korszak magyar nemzetiségi politikáját az események alakulásáért felelőssé nem tehetjük s elítélnünk nem szabad, mert ellenkezne az igazsággal. Voltak tévedései és voltak mulasztásai, de egyik sem volt olyan, amely eldöntötte volna a kérdést és befolyásolta volna a történeteket. A magyar közvélemény szívesen hallgatott a korszak boldog romantikájában — a romantikát irodalmilag és nem politikailag értve — egy ártatlan sovinszta frazeológiára, amely ezen a frazeológián kívül egyebet nem produkált. A nemzetiségi kérdés mélyebb alapjait, általános politikai igazságát és a benne rejlő általános emberi érzelmeket nem ismerte fel.

E korszak politikájának értékítéletére az idő még nem érkezett el. Középeurópa feldúlt nemzetiségi viszonyai, a macchiavellisztikus brutalitásnak napjainkban újjáéledt rendszere idejében — amely mindig idegen volt bármely magyar politikai irányzattól —, egy forrongó, lehiggadni nem tudó nemzetiségi harc közepette nincs

sehol egy biztos pont, amelyre a bíró széke szilárdan állítható lenne. Ma még nem lehet tudni, hogy a történelmi Magyarorszáiban együttélt nemzetek állami életre való megszervezésére melyik politika alkalmasabb, az, ami ma van, vagy az, amelyet a magyar állam jelentett. Nem hiszem, hogy ez a politika eredményre vezethessen s a politikában csak egy vigasztalás van, hogy minden zökkenés dacára, haladunk egy tisztult magaslat felé s ha arra elértünk, egy nemesebben érző és gondolkodó emberiség előtt ez a politika, mint a brutalitásnak örökké keserves emléke fog élni. De messze az út még odáig s ha végső ítéletre még nem is érett meg az idő, az megállapítható, hogy a kiegyezési korszak magyar nemzetiségi politikája sokban tévedhetett, de az erkölcs és a tisztesség ellen soha nem vétett. Eredménye nem volt, mert nem lehetett, sokkal erősebb és nagyobb erők határozták meg sorsunkat s vannak határok, melyen túl az emberi gondolkodás nem terjedhet s az események végső okait nem ismerheti meg.

Az igazság az, hogy e korszak nemzetiségi politikája által vagy emiatt nem vesztettük el az országot és nemzetiségeinket, de épp ezen korszak alatt gyűjtöttünk erőt, szerveztük meg államunkat s hagytuk megszállott területeinken egy magasabb államrendszer és kormányzati mód örökké élő emlékeit. Ma egyre jobban válik világossá, minden gondolkodó előtt, hogy a történelmi Magyarország területén a magyar nemzet nélkül és annak ellenére tartós viszonyokat teremteni nem lehet és ennek eredményeképpen egyre jobban lép előtérbe a nagy probléma, hogy előbb vagy utóbb, de mindenesetre a XX. század második harmadában, meg kell találni a módot és lehetőséget arra is, hogy az a kérdés, melyet a kiegyezési korszak alatt magyar nemzetiségi kérdésnek neveztek, de ami ma is belső lényegében változatlanul él, megoldassék.

A megoldás milyen úton és módon fog jönni, még tisztán előre nem láthatjuk. Ha hatalmi politika útján is vetődne fel, a magyar nemzet a maga egészében meg van győződve ama feladatáról és hivatásáról, hogy a történelmi Magyarország népeit — nemzeti jogaik birtokában — egyesítse ama Új Hungáriában, mely az államrendszerek múló formáin felül minden népének hazája volt és marad.